

Stød eller ej – ingen regel uden undtagelse

Af Nina Grønnum

The article investigates exceptions to the principles for stød and non-stød in Standard Copenhagen Danish: (i) stød in disyllabic lexemes ending in *-en*, *-el*, *-er* like *vinkel* [ˈvɛŋˀɡ̊əl] ‘angle,’ *lagen* [ˈlæˀːjən] ‘sheet’ and *hummer* [ˈhʊmˀɐ] ‘lobster’; (ii) non-stød in trisyllabic lexemes like *cardigan* [ˈkʰɑːd̥iːɡ̊ɑn] ‘cardigan’; (iii) non-stød in monosyllables with a short vowel followed by one sonorant consonant like *tal* [tʰal] ‘number’; (iv) non-stød in words previously pronounced with unvoiced [ɣ] before /p t k f s/ like *vers* [vɛʁs] ‘verse’; (v) stød in the second part of compounds in words that do not otherwise have stød like *huse* [ˈhuːsə] ‘houses’ in *sygehuse* [ˈsyːyhuːˀsə] ‘hospitals’; (vi) stød in the first part of compound words like *fartgrænse* [ˈfaˀːd̥ɡ̊rænsə] ‘speed limit.’ Pretonic syllables appear to be a significant common denominator among lexemes like *solarium* [soˀˈlaˀːʁiʊm], ‘solarium,’ morphologically complex words like *beskrivelse* [b̥eˀˈs̥k̥ɪˀːwɛlsə] ‘description’ and compound words like *appelsinsaft* [ap̥əlˀˈsiˀːnsaf̥d̥] ‘orange juice.’ Among syllables with stød basis, segmentally heavier syllables tend to have or retain stød more often than segmentally lighter syllables like *fangst* [fan̥ˀs̥d̥] ‘catch’ in *fangstnet* [ˈfan̥ˀs̥d̥nɛd̥] ‘fishing net’ vs *rom* [ʁʌmˀ] ‘rum’ in *romtoddy* [ˈʁʌmˀtɔd̥i] ‘rum toddy.’ Finally, loss of stød in monosyllables in the first part of compounds turns out to be the rule rather than the exception in contrast to polysyllabic oxytone words that do not relinquish their stød, like *elefant* [eləˀˈfanˀd̥] ‘elephant’ in *elefantgræs* [eləˀˈfanˀd̥ɡ̊ræs] ‘elephant grass.’

1. Indledning

Med de digitale ressourcer der nu er tilgængelige på internettet, er det blevet muligt at lave en tilbundsående og retvisende kvantitativ undersøgelse af principperne for stød eller ikke-stød i Hans Basbølls Ikke-Stød Model (Basbøll 2005, 2008, 2014). Dels kan man nu undersøge hvor mange ord de forskellige principper finder anvendelse på, dels kan man vide hvor mange undtagelser de rummer, og det bliver muligt at antyde en sammenhæng mellem fonologisk struktur og (u)regelmæssigheder i stødets forekomst.

De første afsnit gennemgår samtlige strukturelt bestemmelige undtagelser fra stødprincipperne i hjemlige danske leksemer, nemlig stød i tostavellesord med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse som *ankel* [ˈan̥ˀɡ̊əl], *moden* (adj.) [ˈmoˀːðən] og *kammer* [ˈkʰamˀɐ] (afsnit 2); ikke-stød i trestavellesord som *ragnarok* [ˈʁʌŋnʌʁlɔɡ̊] (afsnit 3); ikke-stød i enstavellesord med kort vokal med kun en sonorant konsonant i udlyd som *tal* [tʰal] og *ven* [vɛn] (afsnit 4); og ikke-stød i ord der tidligere blev udtalt med ustemt *r* foran *p*, *t*, *k*, *f*, *s* som *mørk* ([mɔɕʁ̥ɡ̊] >) [mɔɕʁ̥ɡ̊] og *vers*

([væʁs] >) [væʁs] (afsnit 5). Det drejer sig derefter kort om stød hørt i andet led i sammensætninger i ord der ikke har stød isoleret, som *huse* ['hu:sə] i *sygehuse* ['sy:ɣhu:ʔsə] og *gummi* ['gʊmi] i *vingummi* ['vi:nɡʊm'i] (afsnit 6). Mest omfattende er undersøgelsen af tab af stød i enstavelsesord i sammensætningers første led som *sol* [so:ʔl] i *solskin* ['so:lskɪnʔ] (afsnit 7), men også forholdene i flerstavelsesord i forled som i *citafusk* [si'tæ:ʔdʁusɡ] og *schæferhund* ['œ:ʔfəhunʔ] belyses (afsnit 8) inden de afsluttende bemærkninger (afsnit 9).

Sprogformen er overalt standard dansk som det tales i Københavnsområdet i distinkt udtale. Det er den udtale der gengives i *Den Danske Ordbog (DDO)* og som i *Den Store Danske Udtaleordbog (SDU)* er udtaleformer »uden for dialektal sprogbrug« (Brink et al. 1991, s. 5). Det er tillige den form for dansk Ikke-Stød Modellen er udviklet til.

Undersøgelsen omhandler alene stød i ordenes betonede stavelser. Stød i posttoniske stavelser i leksikalsk usammensatte, men prosodisk sammensatte ord som *martyr* ['ma:tʁyʁʔ] og *karneval* ['kʰa:nəvalʔ] behandles af Basbøll (2005: 467–471).

Resultaterne fremlægger de kvantitativt retvisende data som redegørelsen for stød i standard dansk må forholde sig til uanset hvilket teoretisk fonologisk ståsted man har.

1.1 Stødbasis

Det danske støds artikulatoriske, akustiske og auditive egenskaber har været undersøgt empirisk igennem mere end trekvart århundrede; se litteraturgennemgangen i Grønnum (2022) og bemærk i særdeleshed Fischer-Jørgensens store undersøgelser (1987, 1989a, 1989b). Et ultrakort resumé af resultaterne lyder således: I sin prototypiske manifestation er stødet en uregelmæssighed i stemmelæbernes svingninger i henseende til såvel periodicitet som amplitude. I sin svageste, men auditivt tydelige form er det blot en let komprimeret stemme. Fælles for alle manifestationer er at grundtonen er måleligt højere i begyndelsen af stavelser med stød end i stavelser uden stød.

For at stødet kan manifesteres, må stavelsen rumme et vist mål af stemte lyde regnet fra vokalens begyndelse, dvs. i rimet.¹ Det krav til-

---

1 Vokalen i stavelsen kaldes dens kerne eller nukleus, foranstående konsonanter kaldes onsets, efterfølgende konsonanter kaldes coda; tilsammen kaldes nukleus og coda for stavelens rim.

fredsstilles af såvel en lang vokal (uanset om stavelsen er åben eller lukket) som af en kort vokal fulgt af en sonorant² konsonant (uanset evt. yderligere konsonanter i coda).³ Der er derfor stød i *ko* [k^ho:[?]], *mus* [mu:[?]s], *smil* [smi:[?]l], *bom* [b^hom[?]], *malt* [mal[?]t] og *elm* [ɛl[?]m], men ikke i *du* [d^hu], *bas* [b^has] og *vagt* [va^hg[?]t]. Der knytter sig tillige en prosodisk betingelse til stavelser med stød: De skal have mindst bitryk.^{4,5} Det er der ikke nogen indlysende fonetisk motiveret grund til, men sådan er det, og det er nemt at demonstrere: Når et verbum bliver trykløst foran en styrelse, mister det også sit stød som i *Vend!* [vɛn[?]] > *Vend om!* [vɛn 'ʌm[?]] og *Tal!* [t^hæ:[?]] > *Tal dansk!* [t^hæ:[?]l 'd^han[?]s[?]g].⁶ Bemærk at lange udlydende vokaler forkortes hvorved stødbasis tabes som i *Gå!* [g^ho:[?]] > *Gå hjem!* [g^ho 'jɛm[?]] og *Ti!* [t^hi:[?]] > *Ti stille!* [t^hi 's[?]ðelə]. Derimod bevares stødet i bitryk som i *sol* [so:[?]] > *midnatssol* ['miðnɑ[?]s,so:[?]] og *mand* [man[?]] > *vismand* ['vi:s,man[?]]. Stavelser der opfylder såvel den segmentale som den prosodiske betingelse, har såkaldt stødbasis. I Hans Basbølls fonologiske analyse kaldes de tunge stavelser.

Herefter skriver jeg kun undtagelsesvis lydskrift og markerer i stedet stød i betonede stavelser med en apostrof i ortografien som i *ko'*, *mu's*, *smi'l*, *bom'*, *mal't*, *el'm*. Stødet markeres desuden kun i stavelser der har ordets hovedtryk som *land's-* i *land'smand*, men ikke stødet i *-mand*.

2 Sonorante konsonanter er nasaler, lateraler, approksimanter og halvvokaler.

3 Tomas Riad (personlig meddelelse) foreslår om stavelser med kort vokal at stødbasis udgøres af vokalen og en sonorant konsonant hvad enten konsonanten tilhører rimet eller er onset i en følgende stavelse. Men i så fald skulle der være stød i de betonede stavelser i fx *infinitiv* *[ɛn 'fin'it[?]iw[?]] og *diminutiv* *[d[?]i 'min'ut[?]iw], og det er der ikke.

4 Der opereres med tre grader af tryk (betoning): hovedtryk (eller stærktryk), bitryk og svagtryk. Dertil kommer emfase som ingen særskilt betydning har i redegørelsen for stød. Jeg noterer ikke bitryk i lydskriften med mindre det har særlig relevans i sammenhængen.

5 Dette krav betyder at den ubetonede stavelse i fx *regning* ['k^hajneŋ] må opskrives til bitryk hvis den i pluralis får stød: ['k^haj,neŋ[?]ɐ], men ikke hvis man udtaler ordet uden stød: ['k^hajneŋɐ]. Jeg kan udtale *regninger* på begge måder og beslutter ikke om stavelsen skal have bitryk eller svagtryk med konsekvenser for stød eller ikke-stød. Stavelsen er lige trykløs i begge tilfælde, men jeg vælger at udtale enten med stød eller uden stød. Man kan i givet fald sige at stød normalt fordrer mindst bitryk, men i visse bøjninger kan stød også tilskrives svagtrykstavelser.

6 Bemærk at den lange vokal i *Tal!* [t^hæ:[?]] bevarer sin længde uanset tryktabet. Det er således ikke korrekt som det siges i Goldshtein (2024), at lange vokaler forudsætter mindst bitryk, dvs. at de ikke skulle kunne være trykløse. Det kan de, og det gælder selvfølgelig også stødløse lange vokaler som i (*vise* ['vi:sə] >) *vise frem* [vi:sə 'f^hæm[?]].

1.2 Ikke-Stød Modellen

Det er ikke nogen ny iagttagelse at der er stavelser med stødbasis som ikke desto mindre er stødløse. Indtil for relativt nylig har man bestræbt sig på at give regler for stødets tilstedeværelse, således også udførligt i fx Grønnum (1998, 2001). Det har vist sig at være svært, og der er – især når analysen udstrækkes til bøjede og afledte ord – ikke kommet analyser frem med nogen synderlig grad af intern sammenhæng. Det er Hans Basbølls store fortjeneste at have vendt spørgsmålet om. Hans udgangspunkt er at tunge stavelser har stød som den ventelige, umarkerede tilstand, og det der skal sættes principper for, er hvornår tunge stavelser *ikke* har stød. Til den ende opererer han dels med to typer ikke-stød der skal markeres ved de respektive ord i Leksikon,^{7,8} dels to ikke-stød principper der finder generel anvendelse i bestemte ordstrukturer. Det første ikke-stød princip for ordstrukturer siger at tunge stavelser har ikke-stød når de er næstsidst i leksemet (eller kortere: Næstsidste stavelse i leksemet er stødløs) som i *roe*, *bule*, *hurtig*, *kantine*, *marmelade*. Det betyder modsat at enstavelsesord og oxytone⁹ flerstavelsesord har stød som *by*’, *mu*’s, *mål*’, *vand*’, *tel*’t og *parti*’, *elefan*’t, *program*’, *elektro*’n, *medici*’n såvel som proparoxytone leksemer som *ma*’raton, *narko*’tikum, *basi*’lika, *pe*’gasus og *horten*’sia.

Grønnum (2024) viste at betingelsen for ikke-stød i leksemer bør udstrækkes til at gælde trestavelsesord hvis den første, den anden eller begge posttoniske stavelser indeholder en ikke-fuldvokal¹⁰ som i *billede*, *helvede*, *hundrede* og tillige i en lang række danske stednavne som *He-*

---

7 Leksikalsk ikke-stød hhv. ekstraprosodicitet.

8 Fonologer henviser ofte til *leksikon*, hyppigt underforstået som sprogbrugernes mentale repræsentation af sprogets elementer og processer. Men her henviser jeg til en potentiel, konkret fortegnelse over alle sprogets ord med deres fonetiske, fonologiske og morfologiske egenskaber og de processer ordene indgår i – dvs. en overordentlig stærkt udvidet udtaleordbog. For at undgå forveksling skriver jeg *Leksikon* når talen er om dette potentielle ikke-virtuelle opslagsværk. Se videre næste afsnit og fodnote 12.

9 Ord med tryk på sidste stavelse kaldes oxytone, med tryk på næstsidste stavelse kaldes de paroxytone og med tryk på tredjesidste stavelse proparoxytone. Oprindelsen er græsk *oxy/s* ‘skarp.’

10 Fuldvokaler er vokaler der kan optræde i betonedede stavelser. Det udelukker [ə] som i [ˈhʌbə] *hoppe* og [ø] som i [ˈhʌbø] *hopper*. Vokalerne [i] og [e] i endelserne *ig* og *ing* som i [ˈd̥yːði] *dydig* og [ˈvɑjnen] *regning* anses desuden ofte for ikke-fuldvokaler selvom de samme vokal-kvaliteter også findes i betonedede stavelser. Se videre afsnit 3.

sede, Fleninge, Gåbense, Høvelte. Den modifikation har Basbøll (2025a) tilsluttet sig.

Det andet ikke-stød princip for ordstrukturer omhandler morfologisk komplekse ord og siger at en monosyllabisk stamme har ikke-stød foran en stavelse (et syllabisk suffiks). For eksempel har *skyld'* stød, men ikke foran *ig* i adjektivet *skyldig*. Derimod har *uskyl'dig* stød fordi stammen er *uskyl'd'* og består af to stavelser.

Der er ganske vist undtagelser fra principperne, men ikke desto mindre er der med Basbølls Ikke-Stød Model tale om en integreret, sammenhængende og internt modsigelsesfri redegørelse for standard dansk stød inden for rammerne af strukturalistisk fonologi (se Fischer-Jørgensen 1995: 19–49).¹¹ Resultaterne her præsenteres på de samme præmisser.

1.3 Hjemlige og ikke-hjemlige ord

Det danske ordforråd kan tvedeles: hjemlige ord hhv. ord der ifølge deres struktur kunne være det. Dem er stødprincipperne forpligtede overfor, og hjemlige ord der ikke opfører sig regelret, må markeres med deres afvigelse i Leksikon. En anden del er fremmedord og nylige lån der over en bank er stødløse, men som får stød i bøjning som fx (fransk) *ballon* i *ballon'en* og *paté* i *paté'et*. Hvis man ikke analyserer det hjemlige og det ikke-hjemlige ordstof separat, er der flere i øvrigt meget omfattende generaliseringer der ikke stemmer. Således gælder fx at lang vokal i hjemlige enstavelsesord har stød som i *rim* [ɾi:ʔm] og *sul* [su:ʔl], men ikke i nylige engelske lån som *team* [tʃi:m] og *cool* [kʰu:l]. Ligeledes har hjemlige ord ikke udlydende lang stødløs vokal, men det har engelske lån som *tee* [tʃi:] og *tattoo* [tʃa'tʃu:]. Beskrivelsen bliver enklere, regelmæssighederne tydeligere og indsigten i sprogets mekanismer større hvis hjemlige og ikke-hjemlige ord beskrives hver for sig. Der ligger i denne tvedeling ingen antagelse om at sprogbrugerne opdeler deres ordforråd på tilsvarende vis i deres mentale leksikon.¹² Her er alene tale om en måde at organisere

---

11 Goldshtein (2023) er en fonologisk analyse af stød inden for rammerne af nyere optimalitetsteori.

12 Det mentale leksikon henviser til sprogbrugernes mentale repræsentation af sprogets elementer og de processer de indgår i. Det har forskerne selvfølgelig ikke direkte adgang til, men de sproglige neurovidenskaber er discipliner i hastig udvikling og har tilmed et dedikeret tidsskrift, *The Mental Lexicon*, hvis første nummer udkom i 2006.

de sproglige data for at opnå en så enkel, indsigtfuld og modsigelsesfri beskrivelse som muligt.

Undersøgelsen handler fortrinsvis om stød i hjemlige ord blandt opslagene i *Retskrivningsordbogen (RO)* og *DDO*. I det meget store flertal af disse ord er der ikke diskussion om hvorvidt de i standard dansk udtales med eller uden stød. Hvor der kan være tvivl, er *DDO*'s notation og lydfiler udslagsgivende. Når der lejlighedsvis er uoverensstemmelser dem imellem,¹³ anses lydfilet for retvisende.

1.4 Kilder

Onlineudgaven af *RO (2025)* ledsages af en meget brugervenlig og effektiv søgemaskine. Med brug af jokersymboler er det muligt gennem successive søgninger at udtrække samtlige forskellige ordtyper der er under behandling.

Søgningen returnerer en del ortografiske/fonologiske gengangere som *æg* der er såvel et hønseæg som en knivsæg, eller *bag* der er en præposition/et adverbium, en legemsdel og bagværk. Jeg har ladet gengangerne stå i materialet. De tilhører ofte forskellige ordklasser, og der er ord nok i materialet til at enkelte homonymer ingen rolle spiller for konklusionerne.

2. Stød i tostavellesord med posttonisk *-el*, *-en*, *-er*

Der er i alt 693 ord i *RO* med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse. Blandt dem er der en samlet overvægt af ord med stød (56% i alt), men meget forskelligt fordelt på de tre typer som vist i Tabel 1: flest stød i gruppen *-el* (81%), færrest i gruppen *-en* (23%).

---

¹³ Se og hør fx *blodsbeslægtet* og *stridsspørgsmål*.

Tabel 1 Tostavelsesord med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse med stød, uden stød eller med mulighed for begge dele

	med stød	både-og	uden stød	i alt
<i>-el</i>	121 = 81%	13 = 9%	16 = 11%	150
<i>-en</i>	37 = 23%	3 = 2%	120 = 75%	160
<i>-er</i>	231 = 60%	3 = 1%	149 = 39%	383
i alt	389 = 56%	19 = 3%	285 = 41%	693

Blandt de 693 ord er der 48 ord med udlydende *-s*, *-t*, *-st*:

1 ord ender på *-els*: *sing'els* med stød;

15 ord ender på *-ens*: 6 uden stød som *dødsens*; 7 med stød som *non'sens*; 2 både-og som *hav(°)sens* og *liv(°)sens*;

7 ord ender på *-ers*: 4 uden stød som *sneakers*; 3 med stød som *ka'pers*;

18 ord ender på *-ert*: alle med stød som *bomm'ert* og *knall'ert*;

7 ord ender på *-erst*: alle med stød som *o'berst*.

Sammenlignet med fordelingen som helhed er der altså en relativ overvægt af stød i de 48 ord med mere komplekse posttoniske codaer, nemlig (36 =) 75% med stød over for helhedens 56%.

Jeg har tidligere (Grønnum 2005, s. 227) på grundlag af 550 ord konstateret omtrent de samme relationer. Noget lignende fandt jeg også i en undersøgelse af stød i danske stednavne (Grønnum 2024, s. 31): *-el* 90%, *-en* 36%, *-er* 75%. Nu har jeg kunnet trække et lidt større materiale ud af *RO*, men det ændrer ikke synderligt ved resultaterne.

Der er den klart mindste forekomst af stød i tostavelsesord med posttonisk *-en* (23%). Michael Bach Ipsen spurgte (personlig meddelelse) om det kunne skyldes et overtal af verbalsubstantiver som *hilsen* og *snorken*. Men blandt de 160 ord i *RO* er der kun 16 stødløse verbalsubstantiver og et med stød, *gø'en*. Trækker man de 17 verbalsubstantiver ud af regnskabet, ændres forholdet blandt tostavelsesord med stødbasis der ender på *-en*, kun ubetydeligt fra 24% til 25% med stød.

Der er så vidt jeg kan se, ikke noget i de betonedede stavelers struktur der kan forklare forskellen på ordene med og uden stød inden for hver af

de tre grupper – lige så lidt som forskelle mellem de tre grupper indbyrdes. Grønnum (2005, s. 226–227) bemærkede at forskellen i flere tilfælde historisk går tilbage til enstavelsesord vs. tostavelsesord som *baj'er* der har stød i dag, vs. *vabel* der er uden stød i dag, men forskellen har ingen andre spor i sproget nu. Alle ord med *-el* og *-en* udtales i dag normalt med syllabisk konsonant i den posttoniske stavelse som *stabel* ['sɔ̃æ:ʔbɪ] og *vabel* ['væ:ʔbɪ] hhv. *væsen* ['væ:ʔsɛn] og *kræsen* ['kʰræ:sɛn].¹⁴ Og alle ord med *-er* udtales med vokal i anden stavelse som *jammer* ['jamʔɐ] og *hammer* ['hamɐ], hvad enten ordene har stød eller ej.

Blandt 121 ord med *-el* og 37 med *-en* med stød er der mange som kan bøjes. Efter tilføjelse af et suffiks i definit form eller pluralis forbliver de imidlertid tostavelsesord som *stæng'el* > *stæng'ler*, *vamm'el* > *vam'le* og *la'gen* > *la'gner*, *gyld'en* > *gyld'ne*. Det kunne støtte en mere abstrakt analyse af de ubøjede former som enstavelsesord med stød. De mere end halvandet hundrede ord med *-er* der kan bøjes, kan imidlertid ikke kategoriseres lige så entydigt. En del er ganske vist tostavelsesord i bøjning som *la'ber* > *la'bre* og *mon'ster* > *mon'stre* der kunne være monosyllabiske underliggende, men det er langt fra alle – jf. *humm'er* > *humm'eren* og *pil'sner* > *pil'sneren* med tre stavelser i bøjningen. Frem for alt har også mange stødløse ord med *-el*, *-en*, *-er* kun to stavelser i bøjning som *engel* > *engle*, *gammel* > *gamle*; *figen* > *figner*, *doven* > *dovne*; *kælder* > *kældre*, *skulder* > *skuldre*. Så skulle også de i abstrakt analyse være enstavelsesord; men så er vi lige vidt mht. at redegøre for stød og ikke-stød i disse ord. Man må acceptere at stød i godt halvdelen af alle tostavelsesord med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse skal specificeres i Leksikon.

Basbøll (2005, s. 84) regner stød i ord der ender på *-el* og *-er*, for umarkeret. Det kan man nok gøre for *-el* hvor 81% har stød, men dårligt for *-er* hvor kun godt og vel halvdelen (60%) har stød. Der må hvert ord med stød markeres tilsvarende. Omvendt kan man i så fald regne ikke-stød for det umarkerede i 120 stødløse ord med *-en* og til gengæld i Leksikon markere de resterende 37 ord der har stød, samt de tre der har begge muligheder. Jeg har imidlertid et forbehold over for denne differentierede markering af stød i Leksikon i de tre ordtyper. Imod det taler for det første ikke-stød princippet for leksemer der gør alle tostavelsesord stødløse som default, hvorfor det giver god mening at markere samtlige undtagelser med stød i Leksikon – også de hyppigste. Men især ligger der en væsentlig generali-

14 Af hensyn til læseligheden noterer jeg i reglen den maksimalt distinkte udtale med vokal, fx ['væ:ʔsɛn] og ['kʰræ:sɛn].

sering i at leksikalsk specificeret stød ikke tabes under nogen omstændigheder (Basbøll 2005: 387). Den generalisering går tabt hvis ikke samtlige stødholdige leksemer med posttonisk *-el*, *-en*, *-er* markeres for deres stød i Leksikon, for så godt som ingen af dem afgiver stødet i første led i sammensætninger (se afsnit 8.1).

3. Stød i proparoxytone ord

Da kun næstsidste stavelse i leksemet er stødløs, har proparoxytone ord som *ma'raton* og *horten'sia* stød. Goldshtein (2025, s. 122) tvivler på at det faktisk forholder sig sådan: »Basbøll (2005) proposes that stød is the default prosody for antepenultimate stressed syllables (...). This claim is based on a slight numerical preference for stød in such syllables [min kursivering] (...)«. Goldshtein citerer Høeg (2024) som i et forsøg med nonsensord fandt at forsøgspersonerne var væsentligt mindre tilbøjelige til at udtale 64 proparoxytone ord med stød: Kun 44% af ordene fik stød over for 97% af 112 oxytone ord i forsøget. Forsøgets deltagere havde venteligt ikke-stød i 82% af 160 paroxytone ord. Annika Høeg har efterfølgende meget venligt overladt mig oversigten over testordene i forsøget inklusive den samlede resultatopgørelse. I mine øren kan mange af trestavelsesordene meget vel illudere sammensatte ord med monosyllabiske forled, og som sådan skal de ikke have stød (se afsnit 7). Jeg mener derfor ikke at der er tilstrækkelig grund til at ændre formuleringen af det første ikke-stød princip for ordstrukturer som siger at kun næstsidste stavelse i leksemet er stødløs, hvad der giver oxytone og proparoxytone stød som default.¹⁵

Jeg har trukket en delmængde på 104 proparoxytone ord ud af *RO* – fra *ada'gio* til *virgi'nia*. Annika Høeg har i forbindelse med sit forsøg udarbejdet en tilsvarende liste som hun også har stillet til min rådighed. Den rummer 104 ord – fra *a'lias* til *u'nikum* – med stødbasis. Der er kun 16 gengangere i de to lister således at sammen rummer de 192 forskellige proparoxytone ord. Der er mange flere ord af den struktur i Leksikon, men 192 bør være nok til at give et nogenlunde retvisende billede af fordelingen af proparoxytone ord med hhv. uden stød i dansk.

---

¹⁵ Høeg (2024) lod også post hoc sine nonsensord vurdere mht. graden af danskhed. På en skala fra 1 til 5 lå gennemsnittet for oxytone ord på 2.8, paroxytone ord 2.5 og proparoxytone ord kun på 1.9.

Tabel 2 Vokaler og stød i 192 proparoxytone ord

	to ikke-fuldvokaler	en ikke-fuldvokal	to fuldvokaler	i alt
ej stød	8 fx <i>helvede</i>	4 fx <i>karneval</i>	20 fx <i>handicap</i>	32
stød	0	61 fx <i>fenn'ikel</i>	99 fx <i>cem'balø</i>	160
i alt	8	65	119	192

Tidligere har jeg, som nævnt i afsnit 1.2, foreslået at betingelsen for ikke-stød udstrækkes til at gælde trestavelserord hvis en eller begge posttoniske stavelser indeholder en ikke-fuldvokal som i *billede*, *helvede*, *hundrede*, *menneske* og tillige i en lang række danske stednavne som *Hesede*, *Fleninge*, *Gåbense*, *Høvelte*. Det må nu revideres, ikke for så vidt angår ord med ikke-fuldvokaler i begge posttoniske stavelser som *helvede* og ikke for så vidt angår stednavnene. Men proparoxytone leksemer i materialet med ikke-fuldvokal i kun den ene af to posttoniske stavelser har helt overvejende stød (61 af i alt 65 i Tabel 2) som *fenn'ikel*, *statue*, *ne'mesis* og *ka'mera*. Og alt i alt har 160 af 192 (= 83%) proparoxytone ord stød hvad der er betydeligt mere end *a slight numerical preference*. Det forekommer derfor velbegrunder at fastholde ikke-stød princippet der siger at kun næstsidste stavelse i leksemet er stødløs. Hvis proparoxytone stavelser har stød som default, må ikke-stød markeres ved ord i Leksikon som *bungalow* og *multiplum*. Undtaget er de relativt få der som *helvede* har to ikke-fuldvokaler.

Blandt de 192 proparoxytone ord i Tabel 2 er der 58 ord med prætoniske stavelser som *eme'ritus*, *konky'lie* og *narko'tikum*. De har stød alle som et. De stødløse undtagelser skal findes blandt de (192 – 58 =) 134 trestavelserord. Tanken ledes her hen på det andet ikke-stød princip for ordstruktur der gør monosyllabiske stammer stødløse foran et syllabisk suffiks som *før'!* i *førende* og *de'!* i *deling*, men ikke efter prætoniske stavelser som i *forfø'rende* og *forde'ling* der har stød. Således fremstår fx leksemet *konky'lie* og afledningen *forfø'rende* som prosodisk ækvivalente.

4. Ikke-stød i enstavelsesord med kort vokal fulgt af sonorant konsonant

Der er 709 enstavelsesord i RO med kort vokal og en sonorant konsonant i coda, med såvel som uden stød. Blandt dem er enkelte minimalpar med en ren stødkontrast som *ham* ~ *ham*^ʔ; *kom!* ~ *kom*^ʔ; *ven* ~ *vend*^ʔ!; *hun* ~ *hund*^ʔ; *man* ~ *mand*^ʔ; *mon* ~ *mund*^ʔ.

Tabel 3 Oversigt over stavelsestruktur og stødføremkomst i 709 hjemlige enstavelsesord med kort hhv. lang vokal og forskellige konsonanter i coda.

Kortvokal fulgt af	uden stød	fx	med stød efter kort vokallyd	fx	med stød efter gl. lang vokal	fx
<i>m</i>	4	<i>dem</i>	69	<i>fem</i> ^ʔ	-	-
<i>n</i>	26	<i>ven</i>	17	<i>pen</i> ^ʔ	-	-
<i>ng</i> = [ŋ]	3	<i>fjong</i>	42	<i>tung</i> ^ʔ	-	-
<i>l</i>	16	<i>møl</i>	22	<i>mol</i> ^ʔ	-	-
<i>d</i> = [ð]	70	<i>bud</i>	4	<i>od</i> ^ʔ	87	<i>sø'd</i>
<i>r</i> = [ʁ]	16	<i>bær</i>	4	<i>skyr</i> ^ʔ	123	<i>tu'r</i>
<i>v</i> = [w]	14	<i>rav</i>	11	<i>flov</i> ^ʔ	57	<i>ty'v</i>
<i>g</i> = [w]	6	<i>skrog</i>	-	-	31	<i>lå'g</i>
<i>g</i> = [j]	2	<i>møg</i>	10	<i>løg</i> ^ʔ	62	<i>gø'g</i>
<i>j</i>	3	<i>tøj</i>	10	<i>støj</i> ^ʔ	-	-
i alt	160		189		360	

Samlet er kun knap en fjerdedel af disse ord stødløse (160 af i alt 709 = 23%), men der er påfaldende forskelle mellem fordelingerne i henhold til konsonanten i coda som det ses i Tabel 3. Således er kun *som*, *dem*, *ham* og *kom!* stødløse, og alle øvrige 69 ord der ender på *-m*, har stød som *dam*^ʔ, *skum*^ʔ, *vom*^ʔ. Ord med finalt *-n* er oftere stødløse (26 vs. 17) som *hun*, *gran*, *søn*, *ven* vs. *hund*^ʔ, *grøn*^ʔ, *løn*^ʔ, *pen*^ʔ. Derudover er der i hvert tilfælde tale om et overtal af ord med stød sådan som også ikke-stød princippet vil have det idet stavelserne ikke er næstsiddst i leksetet. De tre hjemlige ord der ender på stødløst [ŋ], *fjong*, *gong*, *ping*, er af uhøjtidelig

karakter. De 42 almindelige ord der ender på [ŋ], som *lang*^ʔ, *tung*^ʔ, *ting*^ʔ, har undtagelsesløst stød. Det er en af flere grunde til at [ŋ] kan tolkes morfofonologisk som [ŋg] idet stavelsen derved fonologisk lukkes af to konsonanter, og øvrige enstavelsesord med stødbasis af den struktur har uomgængeligt stød som *hal*^ʔs, *kur*^ʔv og *ør*^ʔn.

For resten af konsonanternes vedkommende gælder at flertallet af ordene har stød, men i forskellige proportioner. Blandt ordene med finale approksimanter/halvvokaler – især [ø] og [ɤ] – har mange tidligere været udtalt med lang vokal som vist i højre side af tabellen og derfor med stød som *fryd* [fɾy:ʔø], *mod* [mo:ʔø] og *dyr* [ɕy:ʔɤ], *snor* [sno:ʔɤ].¹⁶ Man udtrykker det sædvanligvis sådan at stødet nu er flyttet til konsonanten. Det er der ikke tale om: Stødet manifesteres uforandret, men i og med vokalforkortelsen bliver den følgende konsonant trukket ind i stødfasen.

Der er ikke noget der fonologisk adskiller ordene med hhv. uden stød, jf. (*en*) *bid*^ʔ og (*et*) *bid*, og de stødløse ord må markeres i Leksikon for deres ikke-stød. De får imidlertid alle stød i bøjning som *venn*^ʔen, *ping*^ʔen, *føll*^ʔet, *bidd*^ʔet, *bærr*^ʔet, *tov*^ʔet, *møg*^ʔet, *tøj*^ʔet. Man kan redegøre for de stødløse ord ved at tildele de ordfinale sonorante konsonanter en særlig status som ekstraprosodiske (Basbøll 2005, s. 388–393). Det betyder at de befinder sig uden for det domæne der bestemmer om stavelsen har stødbasis eller ej, dvs. de tæller ikke med i rimet, og da korte vokaler ikke har stødbasis som i *du*, *kat*, *tæsk*, er der derfor heller ikke stød i *tov*. Men når et suffiks kommer til, er konsonanten ikke længere ordfinal og derfor heller ikke ekstraprosodisk. Den bliver en del af det relevante domæne, og stavelsen får stødbasis og også stød som i *tov*^ʔet. Det er imidlertid klart at der stadig må en markering til i Leksikon således at konsonanterne i de stødløse ord markeres som ekstraprosodiske. Der er i alt 160 ord/konsonanter der skal markeres på den måde.

Af (189 + 360 =) 549 ord med stød indgår 135 i sammensætninger. Elleve (= 8%) bevarer stødet som *fund*^ʔ i *fund*^ʔsted, *ram*^ʔ i *ram*^ʔstørrelse og *sej*^ʔ i *sej*^ʔfilet, mens 124 (= 92%) taber stødet som *bov*^ʔ i *bov*lam, *kind*^ʔ i *kind*kys, *skov*^ʔ i *skov*foged, *grøn*^ʔ i *grøn*svær og *stum*^ʔ i *stum*film. Dvs. der er relativt lidt flere stødtab i disse segmentalt lettest mulige forled

---

16 Ligeledes beskrevet i afsnit 7.1.

(92%) end i de 80% i materialet som helhed som det skal vise sig i afsnit 7 nedenfor.

5. Ikke-stød i enstavelsesord hvor *r* følges af *p*, *t*, *k*, *f*, *s*

Tidligere blev enstavelsesord som *arp*, *ært*, *stærk*, *værft*, *kors* udtalt med ustemt [ɣ]. Stavelsen havde derfor ikke stødbasis. I tidens løb blev det konsonantiske [ɣ] til en stemt halvokal, [ɣ̥]. Dvs. stavelsen fik stødbasis og mulighed for stød. Der er 126 enstavelsesord af den type i *RO* og *DDO*. Mange ord har i tidens løb fået stød. Der er således 37 ord der opføres med stød i *DDO*, som *bør's* og *por't*; tre ord noteres både med og uden stød, nemlig *sort/sor't* (sb.), *tort/tor't* og *knirk/knir'k*; men i alt 86 ord er endnu uden stød som *skarp*, *vært*, *stork*, *skærf*, *vers*, *tørst*.¹⁷

Blandt de 37 ord med stød optræder kun 13 i sammensætning uden fuge-e eller fuge-s. Kun tre taber stød, nemlig *por't* i *porthvælvning*, *stjer't* i *stjerthage* og *styr't* i *styrtløb*. Alle øvrige 10 bevarer stød som *bør's* i *bør'smægler*, *kur's* i *kur'sskifte* og *star't* i *star'tpunkt*. Her er altså en betydelig relativ overvægt af bevaret stød (77%), sammenholdt med materialet som helhed (20%). Ordene ender alle på enten *t* eller *s*, og overvægten af bevaret stød i sammensætning tyder på en tendens til at udlydende obstruent faciliterer stød. Se videre afsnit 7.1.1.

6. Stød kan høres hvor det hidtil har været fraværende

Det har længe været kendt at verber og deres afledninger får stød i sidste led i toleddede sammensætninger som *byde* i *overby'de*, *skrive* i *underskri've*, *vise* i *misvi'sende*, *stræbe* i *modstræ'bende* og *bringe* i *dødbring'ende* (se Hansen 1943, s. 83–84 og Basbøll 2005, s. 499). Men der er tegn på at stødtilskrivning i andet sammensætningsled breder sig til andre ordklasser.

Tendensen er udførligt diskuteret hos Grønnum & Basbøll (2012) og testet empirisk af Grønnum m.fl. (2020). Her er et resumé, baseret på Grønnum & Basbøll (2012).

---

¹⁷ Det ville være værd at undersøge hvordan de helt unge standarddanskstalende udtaler disse 86 ord.

Der er fire ordtyper hvor stød er uventet i standard dansk:¹⁸

- (i) Simple substantiver i pluralis:
formu'er, selvom *formue* i singularis er stødløs;
områ'der, selvom *område* i singularis er stødløs.
 Stødet er overraskende for så vidt som pluralis *-er* i hjemlige ord normalt kun kan tilføje stød i oxytone stammer som i *øl* > *øll'er*, *metal* > *metall'er* og *geled* > *geledd'er*.
- (ii) Sammensatte substantiver i pluralis:
vinnav'ne, selvom *navne* er uden stød;
sygehu'se, selvom *huse* er uden stød.
- (iii) Ubøjede sammensatte substantiver og adjektiver:
vingumm'i, selvom *gummi* er uden stød;
uvil'je, selvom *vilje* er uden stød;
livsglæ'de, selvom *glæde* er uden stød;
morgenstill'e, selvom *stille* er uden stød.
- (iv) Ubøjede leksemer
embe'de og *tørklæ'de* er normalt stødløse.

Hvis udtaler med stød som disse bliver almindeligt udbredte således at flere tunge stavelser får stød, mindskes behovet for at formulere principper for ikke-stød. Hvis der virkelig er tale om igangværende lydforandringer, hvad kun tiden kan vise, kan drivkraften bag dem tænkes at være den simplificering af stødprincipperne de indebærer for sprogbrugerne.

7. Stødtab i enstavelsesord i første del af sammensætninger

Som hovedregel ændres stødforholdene ikke i ord når de indgår i sammensætninger. Sådan plejer man at sige. Det gælder også omtrent uimodsagt at andetleddets stødforhold ikke ændres i sammensætninger,¹⁹ men der er længe kendte undtagelser blandt enstavelsesord i forled. Som det

---

18 Alle eksemplerne har jeg hørt i udsendelser i Danmarks Radios P1 igennem en halv snes år omkring årtusindskiftet.

19 Bortset fra de nylige eksempler i afsnit 6 ovenfor.

skal vise sig nedenfor, er der de facto ikke tale om undtagelser, tværtimod: Fire enstavelsesord ud af fem taber stødet i forled.

Aage Hansen (1943, s. 72ff) har en lang og detaljerig beskrivelse af stødtab i monosyllabiske forled og siger blandt andet således: »Stødtabet er altså et indledersignal for en sammensætning med et enstavelsesord som første led, men indskrænket i sin virksomhed ved det forhold at det kræver en vis *almindelig brug og tradition* [min kursivering] som betingelse.« Han kalder enstavelsesord der undergår et sådant stødtab i forled, for *kurante*.

Heger (1981, s. 128–129; gengivet nøjagtigt som i forlægget) siger: »Endelig kan man beskrive stødforholdene ved sammensætning. Der gælder fx den hovedregel at andet sammensætningsled er uændret, mens første sammensætningsled fast kan bevare stødet (sml. *automobildør*), vakle mellem stød/ikke-stød (sml. *bildør* med eller uden stød) eller mangle stød (sml. *stenbro*, *langbold*, *boldtræ*). I nogle tilfælde har et ord som andetled dog stød selv om det er udstødt²⁰ som usammensat ord«.

Fischer-Jørgensen (1987, s. 59) begrænser sig til at sige: »Monosyllabic first parts of compounds often lose their stød, e.g. *sol* [so:'l] 'sun', but *solskin* ['so:l,sgen'] 'sunshine'«.

Grønnum (2005, s. 237) siger: »Som hovedregel gælder, også for sammensætninger, at tunge stavelser har stød hvad enten de har hovedtryk eller bitryk (...). Dog er en række veletablerede enstavede leksemer som førsteled leksikaliseret stødløse (...).«

Grønnum og Basbøll (2012, s. 40) siger: »Loss of stød may occur in a first member if it is monosyllabic and, in somewhat simplified terms, if this first member is familiar and well-established as such in the language.«

Grønnum m.fl. (2020, s. 155) siger: »Compounding does not GENERALLY entail neither deletion nor addition of stød. But LOSS OF STØD may occur in the initial word if it is a monosyllable, and it is common and well-established initially in the compound words of Danish speakers' vocabulary«.

Basbøll (2005, s. 497–498) er betydeligt mere specifik og betoner særligt at stødtabet vedrører en egenskab ved første led og

---

20 Trykfejl for 'ustødt.'

ikke har noget at gøre med sammensætningens andetled: »When the first part of a compound is monosyllabic and has stød, there are two possibilities as to prosody: (1) Either stød is lost – and in some cases, in particular before certain consonants, the same goes for vowel length (...) or (2) stød is retained, and if it is, the same holds for vowel length, if any. In the literature, case (1) is described as the normal case, which is correct when it comes to Danish words that are *well established as first parts of compounds* [min emfase], for example, *vinglas, solskin* ‘wine-glass’, ‘sunshine’ [‘vi:n.ǰlas], [‘so:l.sǰen’], etc. What we are really talking about here is stød as a property of *vin, sol* ‘wine’, ‘sun’ [vi:’n], [so:’l], and so on, when they occur as first part of a compound (that is, just any compound), and it has nothing to do specifically with the following second part of the compound in question (...). More recent and not yet fully established first parts of compounds do not have loss of stød, even though their phonological structure is indistinguishable from the phonological structure of first parts which do lose stød«.

Alle betoner således egenskaben kurant som betingelse for stødtab i monosyllabiske forled, og selvom ingen siger det eksplicit, må man få det indtryk at stødtab er en undtagelse fra den overordnede regel om sammensætning der ikke ændrer stødforholdene i de enkelte led.

En undtagelse er Goldshtein (2025, s. 118) som gør stødtab i enstavelsesord i forled til en generel foreteelse: »Polysyllabic stems that have stød outside of compounds, invariably also have stød when they appear in compounds; however monosyllabic stems do not have stød when they appear in compound-initial position«. Han tilføjer (s. 119) at der er »relatively frequent lexically conditioned exceptions where stød is retained (...)«. Goldshtein siger ikke hvad han bygger udsagnene på, men han har – som det skal vise sig – ikke desto mindre ret.

Med muligheden nu for relativt let at trække samtlige enstavelsesord ud af *RO* er det oplagt at undersøge forholdene nærmere.

Der er 3029 enstavelsesord i *RO* hvoraf
1933 hjemlige ord med stødbasis

1679 har stød:²¹

1309 substantiver;

257 adjektiver;

45 verber;

34 adverbier;

34 artikler, numeralier, pronominer, præpositioner og konjunktioner.

Jeg har identificeret de enstavelsesord med stød der i *DDO* og *RO* indgår som forled i sammensætninger. Det drejer sig altså ikke om ord der potentielt *kan* danne sammensætninger, men om ord der de facto i de to ordbøger *gør* det. Hvorvidt det der findes at gælde for etablerede sammensætninger, også kan appliceres på potentielle nydannelser, er et empirisk spørgsmål som det er oplagt at undersøge senere.

Blandt de 1679 enstavelsesord med stød indgår som forled i sammensætninger kun

625 ord hvoraf

493 substantiver;

108 adjektiver;

14 adverbier;

10 verber.

Kun i alt 123 ord (= 20%) bevarer stødet i forled, fordelt på 103 substantiver, 6 adjektiver, 4 adverbier og 10 verber.

7.1 Substantiver

Langt den største gruppe er de 493 substantiver. Heraf indgår kun godt halvdelen i sammensætninger i *DDO* og *RO*. Ud af regnskabet skal også trækkes 35 ord hvis stødtab bestemmes af vokalforkortelsen som *hø'* i *høloft* og *i's* i *ispind*. Bemærk at det entydigt er vokalforkortelsen der forårsager stødtabet idet stød kan tabes mens længden bevares som i *so'l* i [*so:l*] *formørkelse* og *tu'n* i [*'tʰu:n*] *fisk*.

Desuden fraregnes 170 ord der tilføjer fuge-e og derfor ligeledes afgiver stødet som *hund'* i *hundehvalp* og *kal'v* i *kalvesteg*. Endelig er der 59

---

21 Enkelte ord har i *DDO* udtaler med såvel som uden stød som *tort/tor't* og *løv/løv'*. Kun en af disse former indgår i optællingerne, fortrinsvis udtalen med stød.

ord der indskyder fuge-s og derfor ventes at bevare stød. Det er der også 47 ord der gør som i *då'bskjole*, *ild'spåsettelse* og *stand'sfælle*. Men 12 ord, *båd*, *dag*, *dyd*, *død*, *fli*, *kni*, *kri*, *li*, *nød*, *stri*, *ti*, *år*, har ikke stød foran fuge-s som fx *dødsfald*, *livskraft*, *tidspunkt* og *årstid*. I seks ord veksler stødforholdet. Fem af dem kan i *DDO* have såvel stød som ikke-stød i et og samme ord: *blod*(°)*sudgydelse*, *dyd*(°)*sdragon*, *fod*(°)*sbred(de)*, *går*(°)*sdag*, *hår*(°)*sbred(de)*, mens de i andre sammensætninger er stødløse: *blodsbeslægtet*, *blodsbroder*, *blodsdråbe*, *dyds-mønster*, *stridshandske*, *stridskræfter*, *stridslysten*, *stridsspørgsmål*, *stridsøkse*. Det sjette ord er *år* der taber stød i *årstal* og *årstid*, men bevarer det i 35 andre sammensætninger, fra *årsabonnement* til *årsværk*.

Fravær af stød foran fuge-s ses kun i ord der tidligere udtaltes med lang vokal fulgt af [w ð j ɣ], og her ligger nøglen til forståelsen af de 12 ord der atypisk ikke har stød foran fuge-s. De blev tidligere udtalt [ɸɔ:ʔð ɖæ:ʔɣ ɖ j:ʔð ɖø:ʔð fli:ʔð kʰni:ʔv kʰri:ʔɣ/kʰri:ʔ li:ʔv nø:ʔð tʰi:ʔð sɖki:ʔð ɔ:ʔɣ].²² De har forkortet vokalen i sammensætning og har – ifølge en hidtil upåagtet generel fonologisk regel om vokalforkortelse og stødtab²³ – afgivet deres stød. Med vokalforkortelsen og det deraf følgende stødtab i de 12 ord var der heller ikke noget stød at bevare foran fuge-s. I tidens løb er alle lange vokaler foran [w ð j ɣ] blevet forkortet som i *båd* [ɖɔðʔ], *død* [ɖøðʔ], *krav* [kʰɔwʔ], *væv* [vɛwʔ]. På den måde er forskellen mellem forleddene i fx datidens *bodsgang* ['ɸɔ:ʔðsɖɔŋʔ] og *bådsmand* ['ɸɔðsmanʔ] delvist udvisket, jf. nutidens ['ɸøðsɖɔŋʔ] og ['ɸøðsmanʔ], og stødforskellen mellem dem kan derfor synes umotiveret.

Ti ord kan ifølge *DDO* optræde både med og uden stød i forled som *år* der er uden stød i *arvæv* hhv. med stød i *årdannelse* og *ske* der har kort stødløs vokal i *skefuld* hhv. lang vokal og stød i *ske'mad*. I yderligere ti ord ændrer vokalen kvalitet i og med forkortelsen, fx *dag* [ɖæ:ʔ(j)] i ['ɖaw]bog, *lag* [læ:ʔ(j)] i ['law]kage og *spån* [sɸɔ:ʔn] i ['sɸɔn]plade. Stavelsen i fx ['ɖaw]bog har ganske vist stadig stødbasis pga. den postvokaliske halv-vokal [w], men taber stødet efter samme fonologiske regel som ovenfor ifølge hvilken vokalforkortelse generelt medfører stødtab.

Enkelte substantiver optræder i flere skikkelser i forleddet som *land* der danner både *landmand*, *land'smand* og *landegrænse*. Når ingen fugelementer intervenserer, gælder om det meget store flertal af øvrige mo-

22 Se *Ordbog over det danske sprog (ODS)*.

23 Hans Basbøll, personlig meddelelse.

nosyllabiske substantiver at visse bevarer stødet i alle sammensætninger som *fil'm* i *fil'minstitut* og alle andre *fil'm*-sammensætninger, andre taber det som *vand'* i *vandgang* og alle andre *vand*-sammensætninger. At et substantiv tillige danner sammensætninger med fuge-s og/eller fuge-e, udelukker det ikke fra inklusion i statistikken nedenfor. Således er *land'* regnet med i gruppen af ord der taber stødet i forled eftersom det taber det i *landmand* – uden hensyn til *land'smand*.

De 493 monosyllabiske substantiver i sammensætninger fordeler sig således:

103 ord bevarer stødet (= 21%);

390 ord afgiver stødet (= 79%).

Fire ud af fem enstavelsesord taber med andre ord stødet i sammensætning. Det er desuden svært at se at de stødholdige substantiver i *ang'st-fyldt*, *far'tplan*, *hold'opstilling*, *ko'stald*, *lej'rskole*, *star'thuller*, *te'kop* skulle være mindre kurante end de stødløse forled i *agnfisk*, *barmfager*, *boltsaks*, *dyndurt*, *ludbehandling*, *pramdrager*, *prunkløs* og *skunkrum* – tværtimod. Stødtabet er alene en funktion af selve sammensætningen, og givet hyppigheden er det rimeligt at anse stødtab for det ventelige og umarkerede forhold. Enstavelsesord der ikke afgiver stødet i forled, må derfor markeres tilsvarende i Leksikon.

7.1.1 Fonologisk struktur

Har fonologisk struktur – ud over stødbasis – noget at bidrage med i fordelingen af enstavelsesord med stødtab hhv. med stød i forled? Kandidater kunne være vokallængde og/eller antal konsonanter i coda. Man kan ansætte vokalernes længde på to måder. Vokalen i *sur* er i dag kortlydende, [su:[?]ɣ], men den veksler med en lang vokal som kommer frem i bøjning i *sure* ['su:ɐ]. Blandt de ældste nulevende danskere er der måske også stadig nogle der udtaler *sur* med lang vokal og derfor stød i vokalen, [su:[?]ɣ]. Tilsvarende gør sig, som omtalt ovenfor, gældende for ord der ender på [w[?] ð[?] j[?]] – som *sa'v*, *dø'd*, *træ'g*. Forholdene i bøjning såvel som tidligere tiders udtale støtter tolkning af vokalerne i *su'r*, *sa'v*, *dø'd*, *træ'g* som underliggende lange i denne undersøgelses sammenhæng.

Der er 227 ord (= 46%) med underliggende lang vokal blandt de 493 substantiver med stød der danner sammensætninger, relativt flest blandt de 103 ord der bevarer stødet i forled:

103 ord bevarer stødet, og 59 af dem (= 57%) har underliggende lang vokal;
 390 ord afgiver stødet, og 168 af dem (= 43%) har underliggende lang vokal.

Lægger man nutidens udtale til grund, og tager man heller ikke hensyn til bøjede og afledte former, er der kun 135 substantiver med lange vokaler blandt de 493 (= 27%), men der er relativt endnu flere ord med lang vokal der bevarer stødet idet

103 ord bevarer stødet, og 49 (= 48%) har nutidens lange vokal;
 390 ord afgiver stødet, og kun 86 (= 22%) har nutidens lange vokal.

Der er alt i alt – og uanset hvordan man ansætter vokalerne længde – en tendens til at enstavelsesord med *lang vokal i højere grad bevarer stødet* i forled af sammensætninger.

Med konsonanter i coda forholder det sig på omtrent samme måde, og også her er to mulige analyser idet udlydende [ŋ] kan betragtes som enten et fonem /ŋ/ eller i en mere abstrakt morfofonologisk analyse²⁴ som en underliggende sekvens, |ng|.

[ŋ] = /ŋ/
 103 ord bevarer stødet, og de har gennemsnitligt 1,59 konsonanter i coda;
 390 ord afgiver stødet, og de har gennemsnitligt 1,30 konsonanter i coda;

[ŋ] = |ng|
 103 ord bevarer stødet, og de har gennemsnitligt 1,63 konsonanter i coda;
 390 ord afgiver stødet, og de har gennemsnitligt 1,34 konsonanter i coda.

Der er således en tendens til at et længere coda virker stødbevarende, jf. fx *fang'st* og *spur't* der bevarer stødet i *fang'stnet* og *spur'tstærk*, vs. *tom'* og *bal'* der taber det i *tomgang* og *balkort*.

---

24 Morfofonemer sættes mellem lodrette streger, |◊|.

Endelig er der tilsyneladende forskel på om et postvokalisk *r* følges af obstruenter²⁵ eller sonoranter. Elleve som fx *hir'd*, *far't*, *kur's* og *bør's* bevarer stødet i sammensætning, mens *por't*, *stjer't* og *styr't* taber det. Der er altså flere ord af den type der bevarer stødet (11), end ord der taber det (3). Men forholdet burde være omvendt – dvs. tre der bevarer stød, vs. 11 der taber stød – hvis det nogenlunde skulle afspejle forholdet mellem stødbevarende og stødtabende ord blandt samtlige 493 ord (dvs. 103 vs. 390). Der er m.a.o. relativ overvægt af ord af typen *r* + obstruent der bevarer stødet. Omvendt forholder det sig med *r* fulgt af sonorant konsonant. Kun *nor'm* bevarer stødet som i *nor'mgivende*, men 16 andre taber det som *for'm* i *formkrav*, *kar'm* i *karmtræ*, *hor'n* i *hornblæser* og *jer'n* i *jernstang*. Her er stødtab relativt noget overrepræsenteret. De to sæt data kan sammen udlægges sådan at en mindre sonorant coda snarere bevarer stødet end en mere sonorant coda som *far't* i *far'tplan* vs. *jer'n* i *jernstang*.

Der ser alt i alt ud til at være en statistisk registrerbar sammenhæng mellem ordenes fonologiske struktur og deres tilbøjelighed til at tabe hhv. bevare stødet i forled i sammensætninger: Lang vokal, hhv. længere coda hhv. mindre sonorant coda favoriserer stød. Men at stødtab er i absolut overtal, og at forleddets status som mere eller mindre kurant ikke kan være udslagsgivende, kan ikke diskuteres. Jeg mener derfor man må sige at sammensætning generelt medfører tab af stød i monosyllabiske substantiver i forleddet. Når stødtabet ikke skyldes vokalforkortelse (i åben stavelse i 35 ord, markeret i Leksikon for forkortelsen) eller indskudt fuge-*e* (i 170 ord, markeret i Leksikon for det), kan stødtabet i 390 ord ikke have andre årsager end selve sammensætningen. Det mindretal på 103 substantiver der bevarer stødet, må markeres tilsvarende i Leksikon. Forholdene i de meget mindre talrige adjektiver, adverbier og verber nedenfor giver ikke anledning til forbehold over for den formulering.

---

25 Lukkelyde, hæmmelyde og affrikater er obstruenter.

7.2 Adjektiver

Af 257 monosyllabiske adjektiver med stød indgår 121 i sammensætninger. Elleve taber længden og derfor også stødet. Ti af de 11 har udlydende vokal som *blå'* i *blåbær* og *ru'* i *ruhåret*; den ellefte er *dy'b* i *dybfølt*. To tilføjer fuge-*e*: *hal't* i *haltefanden* og *flin'k* i *flinkeskole*. Af de resterende 108 adjektiver beholder kun seks stødet som *e'ns* i *e'nsartet* og *sven'sk* i *sven'skejet*. Stød tabes således i 102 (= 94%) af alle monosyllabiske adjektiver i forled. De seks der bevarer stødet, har segmentalt tunge rim, men det er der også tre stødtabende adjektiver der har som *fran'sk* i *franskmand*. Her er der ingen grund til nærmere at overveje hvilken rolle bekendthed måtte have for det omtrent generelle stødtab.

7.3 Adverbier

Sytten af de 34 monosyllabiske adverbier med stød i *RO* danner sammensætninger. To af dem har udlydende vokaler der forkortes og taber stødet, nemlig *fra'* i fx *frakoble* og *på'* i fx *påføre*. *Før'* kan både beholde og tabe stødet som i *før'tidspension/førtidspension*. Af de sidste 14 beholder fire (= 29%) stødet som *her'* i *her'boende* og *lang's* i *lang'sgående*. De øvrige ti taber stødet som *hjem'* i *hjemfalden*, *nær'* i *nærliggende* og *sel'v* i *selvkørende*. Det vil sige at flertallet af adverbierne (71%) taber stødet i forled af sammensætninger.

7.4 Verber

De 45 monosyllabiske infinitiver ender i sagens natur alle på lang vokal med stød. Kun 14 danner sammensætninger. Tre taber længden og derfor også stødet, nemlig *spå'* i *spådom*, *sy'* i *symaskine* og *tø'* i *tøvejr*. Et verbum indfører fuge-*e*: *vi'* i *vievand*. Flertallet (10) bevarer længde og stød som *klø'pulver*, *slå'fejl* og *strø'sukker*. Det er imidlertid næppe fordi verber som sådan adskiller sig fra de tre andre åbne ordklasser, men fordi lang udlydende vokal har en særlig status fonologisk.

7.5 Udlydende vokal

Der er ikke tvivl om at dansk har lange stødløse vokaler i udlyd af stavelser som i dato ['d̥æ:t̥o], *duo* ['d̥u:o] og *roe* ['ʁo:ə] hvor stavelsegrænsen

entydigt går efter den lange betonedede vokal. Men i ordudlyd er lange vokaler i hjemlige leksemer ikke stødløse. I *RO* er der

201 hjemlige enstavelsesord med vokal i udlyd; 23 er korte vokaler, mens

178 ord har lange vokaler med stød af hvilke

73 danner sammensætninger hvoraf

48 substantiver: 23 bevarer længde og stød som *fe'* i *fe'hår* og *kro'* i *kro'vært*;

13 verber: 10 bevarer længde og stød som *strø'* i *strø'sukker*;

10 adjektiver og 2 adverbier: alle taber længde og stød som *ru'* i *ruhåret* og *fra'* i *fracfald*.

Det vil sige at (23 + 10 =) 33 blandt 73 monosyllabiske forled med lang udlydende vokal og stød bevarer længde og stød. Det er 45%, dvs. godt dobbelt så mange som de 20% der i materialet som helhed bevarer stødet i forled.

De 23 ord med udlydende kort stødløs vokal er fortrinsvis adverbier, pronominer og konjunktioner som *nu* og *du* samt seks nodenavne *do*, *re*, *mi*, *fa*, *la*, *bi*. Kort stødløs vokal har vi imidlertid også i en række kortformer af betonedede verber som *ka(n)*, *ska(l)* og *sku(lle)* som i *Man 'ka 'godt, man 'ska 'ikke, men må'ske 'sku vi*. Dertil kommer enkelte verber med lang udlydende vokal og stød som *må* [mø:ʔ], *få* [fø:ʔ], *ha(ve)* [hæ:ʔ] og *tage* [tʰæ:ʔ]. Når de er trykløse, taber de længden og derfor også stødet: [mo fə ha tʰa]. Den trykløse form kan imidlertid få opskrevet sit tryk uden at restituere længde og stød som i *Du ['mø] godt! Hvis du vil ['ha] den, må du ['fə] den; du skal bare ['tʰa] den*.

Alt i alt kan man ikke sige at kort stødløs vokal i udlyd af enstavelsesord er fremmedartet eller sjældent forekommende i talesproget. En del af ordene og konstruktionerne er tværtimod meget hyppige. Ikke desto mindre er det også et faktum at i indholdstunge ord – dvs. substantiver, adjektiver, verber og enkelte adverbier – er ordudlydende vokaler altovervejende lange, dvs. de har stødbasis og stød.

Lukkede stavelser kan uden videre afgive stødet og bevare længden i forled som *sti'l* i ['sdi:l] *sikker* og *be'n* i ['bø:n] *brud*. I mange tilfælde tabes længden imidlertid og derfor også stødbasis og stød som i *hu's* > ['hus] *mand* og *kry'b* > ['kʰyʁyʁ] *dyr*. Åbne stavelser kan derimod ikke alene afgive stødet, og *sy'* kan således ikke blive til *['sy:] *maskine* og *glo'* ikke til

*[ˈɡlo:]suppe.²⁶ Hvis stødet afgives i en åben stavelse i forleddet, er det fordi vokalen forkortes som i *sø'* > [ˈsø]gang og *bi'* > [ˈbi]kube. Det vil sige at ikke bare i absolut ordudlyd, men også internt foran en ordgrænse er lange stødløse vokaler systematisk udelukkede.²⁷

Hertil kommer som nævnt at i sammensætningerne bevares længde og stød relativt hyppigere i de udlydende vokaler (45%) end i materialet som helhed (20%). Samlet synes der at være en tendens til at undgå ultrakorte betonedede ordfinale stavelsesrim bestående alene af en kort vokal uden coda til fordel for enten lukkede stavelser eller lange vokaler der med deres stødbasis må have stød.

Hvoraf kommer denne kategoriske forskel på ordudlyd og ordintern stavelseudlyd hvor lange stødløse vokaler optræder i stort tal? Basbøll (2025b, s. 63) gør gældende²⁸ at det eneste ikke-stød princip der kunne gøre en lang vokal stødløs i ordfinal åben stavelse, ville være ekstraprosodisk længde.²⁹ Men uden længde er der kun en kort vokal tilbage i rimet, og den kan ikke have stød.

7.6 Stød i enstavelsesord med tunge afledningsendelser

Afledningsendelser er ikke frit forekommende leksemer, men de har fonologiske træk fælles med leksemer, dvs. fuldvokal som enten er lang eller kort, fulgt af en konsonant i coda. Et enkelt suffiks, *-agtig*, kan trække ordets hovedtryk til sig som i *barnagtig* [b̥a:n'ɑ̃ɖi], men ikke undtagelsesløst, jf. *dejagtig* [ˈd̥ɑ̃jɑ̃ɖi]. Alle andre lader hovedtrykket ligge på forleddet. Den fonologiske lighed med sprogets leksemer inviterer til at se lidt nærmere på enstavelsesords stødforhold foran disse tunge suffikser.

26 Jeg kender kun en enkelt undtagelse, nemlig *gru'* i *grufuld* der kan have lang stødløs vokal, [ˈɡru:]fuld, angivet sådan i *DDO* og *SDU* såvel som *ODS*. I *DDO* og *SDU* angives faktisk to udtaler i lydskriften, en med kort vokal, [ˈɡru], og en med lang vokal, [ˈɡru:], men i *DDO*'s lydfiler udtales vokalen lang og stødløs i begge tilfælde. Også *gruopvækkende* har to udtaleangivelser i *DDO*'s lydskrift, en med lang vokal og stød og en med kort vokal. *SDU* har tilsvarende to udtaleangivelser af *gruopvækkende*, men her har den ene stød, [ˈɡru:]opvækkende, den anden er som i *DDO* [ˈɡru]opvækkende.

27 *DDO* er ikke konsekvent mht. udtalen af *-ig* og *-ag*, men udlydende [j] høres i mange tilfælde, således fx i *ligkiste* [ˈli:jkʰi:sɔ̃] og *smagning* [ˈsmæ:ɲɛŋ].

28 Forenklet gengivet her.

29 En forudsætning er at lange vokaler tolkes som kortvokaler tilføjet længde, altså /V/ + /:/.

Det drejer sig om følgende ni almindeligt forekommende hjemlige afledningsendelser *-bar*, *-dom*, *-hed*, *-skab*, *-som*, *-vis* foruden *-agtig*, *-dømme* og *-mæssig* som i *sangbar*, *sygdom*, *højhed*, *vildskab*, *voldsom*, *punktvis*; *grødagtig*, *shei'kdømme*, *planmæssig*. De forekommer i forbindelse med 153 enstavelsesord der har stød isoleret:

- bar*: Alle 31 forled er stødløse i afledningerne. Treogtyve suffikser føjes til infinitiver på *-e* som slettes i processen som *dele* i *delbar* og *høre* i *hørbar*. De resterende er afledt af otte substantiver der alle taber stødet som *gang*' i *gangbar* og *val*'g i *valgbar*.
- dom*: Der er 14. De 13 taber stødet som *bar*'n i *barndom* og *ung*' i *ungdom*; *mø*' bevarer stødet i *mø'dom*.
- hed*: Alle 37 forled taber stødet som *grov*' i *grovhed*, *kla*'r i *klarhed* og *stol*'t i *stolthed*.
- skab*: Alle otte forled taber stødet som *klo*'g i *klogskab* og *ond*' i *ondskab*.
- som*: Der er 34. Jeg kan ikke i alle tilfælde afgøre om afledningen er dannet fra et substantiv med stød eller en infinitiv der derved taber sit *-e*. Er det fx *hjæl*'p eller *hjælpe* i *hjælpsom*? Det er imidlertid ikke afgørende eftersom alle afledningerne har stødløst forled.
- vis*: Af 14 substantiver med stød får tre fuge-s og bevarer stødet som *ton*' i *ton'svis*. Resten taber stødet som *glim*'t i *glimtvis* og *hold*' i *holdvis*.
- agtig*: Alle ti forled taber stødet som *dvær*'g i *dværgagtig* og *jord*' i *jordagtig*.
- dømme*: Begge bevarer stødet i forleddet, *shei*'k i *shei'kdømme* og *tsa*'r i *tsa'rdømme*.
- mæssig*: Tre får fuge-s og bevarer stød som *stand*' i *stand'smæssig*. De øvrige fire taber stødet som *by*' i *bymæssig* og *pla*'n i *planmæssig*.

Stødtab foran tunge afledningsendelser (uden fuge-s) er således omtrent undtagelsesløst idet kun tre ord (2%) bevarer stødet i afledning, *mø'dom*, *shei'kdømme* og *tsa'rdømme*. Og til forskel fra de i alt 625 sammensætninger (sb. 493, adj. 108, adv. 14 og vb. 10) hvor kun 125 (= 20%) bevarer stødet, er stødtabet i afledningerne så godt som undtagelsesløst.

8. Stød i flerstavellesord i forled

Det drejer sig dels om to- og trestavellesord med tryk på første stavelse dels om oxytone flerstavellesord. Man har hidtil kun fundet det nødvendigt at sige noget om enstavellesords stødtab, og det er således implicit at flerstavellesords stødforhold ikke skal ændres i forled af sammensætninger. Det er også korrekt for så vidt angår ord med *-el*, *-en* og *-er* i den posttoniske stavelse, mens de oxytone flerstavellesord falder i to grupper.

8.1 Paroxytone leksemer med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse

Ikke-stød princippet for ordstruktur siger at næstsidste stavelse i leksemet er stødløs, men i Leksikon er der undtagelser markeret med stød blandt de 693 leksemer der har *-el*, *-en* og *-er* i den posttoniske stavelse (se afsnit 2). De der har stød, afgiver det kun yderst sjældent i forled – således ikke i *bi'belselskab*, *ju'belidiot*, *ka'beltræk*, *midd'elgrund*, *pen'selstrøg*, *pudd'elhund*, *sa'belraslen*, *tem'pelridder*, *vin'kelsliber*; *fu'sentast*, *non'sensord*, *røn'tgenbillede*, *vå'bentilladelse*; *bann'erfører*, *can'cercelle*, *fe'berhed*, *fri'erfødder*, *humm'erklo*, *jamm'erdal*, *klø'vermark*, *møn'sterbryder*, *pam'pervælde*, *vin'terfrakke*, *å'gerkarl*. Utvetydige eksempler på stødtab findes så vidt jeg kan konstatere, kun i otte ord: *sedd'el*; *old'en*, *samm'en*; *fig'er*, *ov'er*, *sønd'er*, *tømm'er* og *und'er* som i *seddelpresse*; *oldenborre*, *sammenkomst*; *fingerspids*, *overstå*, *sønderslå*, *tømmerflåde* og *underholde*. Vekslen mellem stød og ikke-stød angives i enkelte tilfælde i DDO, som i *he'dengangen/hedengangen* og *fo'derbræt/foderbræt*. Men i alt væsentligt bekræftes Basbølls analyse (2005: 387) der postulerer at leksikalsk specificeret stød ikke deltager i alternationer og ikke afgives.

8.2 Stød i oxytone flerstavellesord i forled

Der er 1489 ord i RO der ender på *-i*. De fleste er oxytone flerstavellesord, mange af græsk eller latinsk oprindelse. For så vidt som ordene kan optræde i sammensætninger, forkortes vokalen undtagelsesløst, stødbasis går derfor fløjten, og stødet tabes som i *værdiansættelse*, *kopimaskine*, *politibetjent*, *garantibevis*, *økonomiprofessor*. Syv ord ender på *-æ*, og de tre der kan danne forled, beholder længde og stød: *trofæ'kone*, *palæ'villa* og *relæ'station*.

Der er uoverskueligt mange oxytone flerstavellesord med lukkede ordfinale stavelser med stødbasis. Jeg har isoleret godt 500 oxytone to- og tre-

stavelsesord med stød som indgår i sammensætninger. Her er et skønsomt lille udvalg: *citro'nsaft*, *appelsi'nskal*, *perso'nnummer*, *menta'lundersøgelse*, *pisto'lskæfte*, *konto'rstol*, *tortu'roffer*, *drago'nregiment*, *profi'lbillede*, *frisør'salon*, *fone'minventar*, *rosi'nkage*, *civi'lret*, *tota'lentreprise*, *ciga'rklipper*, *retu'rbillet*, *frekven'sanalyse*, *konden'svand*, *impul'skøb*, *diaman'tring*, *karen'stid*, *talen'tspejder*, *elefan'tfod*, *cita'tfusk*, *sala'tfad*, *fidu'smager*. Ingen taber stødet. Det betyder at oxytone flerstavelsesord adskiller sig signifikant fra enstavelsesord hvoraf 80% taber stødet i sammensætning. De oxytone ord i forled har derved en interessant lighed med morfologisk komplekse ord om hvilke det gælder at monosyllabiske stammer er stødløse foran et syllabisk suffiks. Her er fem triader der demonstrerer sammenhængen mellem stød og ikke-stød i mono- og polysyllabiske stammer foran et syllabisk suffiks: *skyld'*, *skyldig*, *uskyl'dig*; *ven't*, *vente*, *forven'te*; *hold'*, *holdning*, *behold'ning*; *skri'v*, *skrivelse*, *beskri'velse*; *sy'n*, *synlig*, *forsy'nlig*. De nøgne stammer har stød (*hold'*), men ikke foran suffikserne (*holdning*) med mindre stammen udvides med en stavelse (*behold'ning*). De prætoniske stavelser i *pisto'lskæfte* og *konden'svand* er ganske vist ikke præfikser som *u-*, *for-*, og *be-*; og *skæfte* og *vand* er ikke suffikser, men prosodisk har disse sammensætninger lighed med de morfologisk komplekse flerstavede stammer i *beskri'velse* og *behold'ning*. Dvs. set fra et stødsynspunkt er morfologisk komplekse ord med prætoniske stavelser og sammensatte ord med polysyllabiske oxytone ord i forleddet prosodisk ækvivalente på samme måde som proparoxytone leksemer og afledninger (se afsnit 3).

9 Afsluttende bemærkninger

Der var ingen grund til at vente at undtagelserne skulle anfægte Ikke-Stød Modellens principper, og i hovedtræk gælder uimodsagt at oxytone og proparoxytone ord har stød i hjemlige leksemer, paroxytone leksemer har det ikke: jf. *sti'*, *amnesti'* og *sti'mulus* med stød over for *stime* og *estime* (ældre sprog) uden stød. Men med de kvantitative opgørelser som blev mulige med *RO*'s søgefacilitet, træder nogle interessante tendenser frem.

Undtagelserne til modellens principper for stød i ordstruktur gælder på den ene side ikke-stød hvor stød er venteligt i oxytone og proparoxytone leksemer som *tal* og *genitiv* over for *hal'* og *ge'nesis*. På den anden side gælder undtagelserne stød hvor ikke-stød er venteligt i paroxytone leksemer som *vin'kel*, *hy'ben* og *kamm'er* over for *cirkel*, *figen* og *hammer*.

Der viste sig en kategorisk forskel på leksemer med hhv. uden prætoniske stavelser.

- (i) I modsætning til enstavelsesord har de oxytone flerstavelsesord med stødbasis altid stød og afgiver det aldrig i sammensætning som *elefan't* og *elefan'tgræs*.
- (ii) Der er en tilsvarende markant forskel på trestavelses proparoxytone leksemer der imod forventning kan være stødløse som i *multiplum* og *lazarus*, men ikke hvis en eller flere prætoniske stavelser går forud som i *kalenda'rium* og *kalo'rius*.

Prætoniske stavelser konsoliderer tilsyneladende stødet i den betonedede stavelse, og de beskytter mod stødtab i sammensætninger, jf. *elefan't* og *elefan'tgræs* vs. *kam'* og *kamgræs*. De blokerer for leksikalsk markeret ikke-stød i proparoxytone leksemer som *sola'rium* (jf. *multiplum*). Dertil kommer at de ophæver det andet ikke-stød princip for ordstrukturer der siger at en monosyllabisk stamme er stødløs foran et syllabisk suffiks som i *forde'ling* (vs. *deling*). Prætoniske stavelser etablerer med andre ord en tilsyneladende prosodisk ækvivalens mellem disse leksemer, afledninger og sammensætninger. Bemærk at næstsidste stavelse i leksemet ikke omfattes af disse prosodiske ækvivalenser. Således er fx *marmelade* og *metode* uanfægtet stødløse fordi næstsidste stavelse i leksemet er stødløs.

Det har været opfattelsen at sammensætning ikke har nogen indvirkning på stødet i de enkelte ord bortset fra at kurante enstavelsesord afgiver stødet i forled som *land'* i *landskab*, men ikke *gol'f* i *gol'fkølle*. Men stødtab i enstavelsesord i forled er i absolut overtal og kan ikke motiveres med ordets mere eller mindre kurante status. Tjener det der nu må kaldes et venteligt stødtab i sammensætningen, måske for sprogbrugerne til at binde den ene stavelse i forleddet sammen med efterleddet i fx *solskin* på samme måde som stødtabet i fx *dum'* og *held'* skaber en leksikalsk helhed af de morfologisk komplekse konstruktioner *dumhed* og *heldig*? Det stiller jeg mig skeptisk overfor. Denne helhed brydes jo når et præfiks kommer til som i *uhel'dig*. Er samhörigheden mellem *u-* og *held'* måske stærkere end mellem *held'* og *-ig*? Er forbindelsen mellem præfiks og stamme vigtigere at signalere (vha. stød) end mellem stamme og suffiks (vha. ikke-stød)? Jeg tror man må lade spørgsmålet om stødets signalværdi for morfologisk struktur hvile indtil de relevante forsøg er udført der kan afsløre hvilken psykologisk realitet – om nogen

– stødet har i den henseende for sprogbrugerne i deres daglige omgang med sproget.

Blandt det mindretal på 103 enstavelsesord der bevarer stødet i forled, viste sig en tendens til at *lang vokal* som i *brø'kdel*, resp. længere coda som i *dan'sklærer*, resp. *udlydende obstruent* som i *far'tgrænse* faciliterer stød. Det vil sige at blandt enstavelsesord med stødbasis er segmentalt tungere ord lidt mere tilbøjelige til at bevare stødet i sammensætning og vice versa, segmentalt lettere ord er lidt mere tilbøjelige til at afgive stødet. Tendensen bekræftes af enstavelsesord med kortvokal og en sonorant konsonant i coda hvor flere ord som *løn'* i *lønforhandling* (92%) taber stødet i forled end i de 80% i materialet som helhed. Heroverfor er der blandt de kun 13 sammensætninger med ord der ender på *r* plus *p*, *t*, *k*, *f*, *s* en overvægt af bevaret stød som i *kur'sfald* og *star'tskud* (77%), sammenholdt med materialet som helhed (20%). Alt i alt tyder det på at stavelser med stødbasis kan differentieres yderligere i henhold til deres segmentelle struktur. Der er tilmed noget der tyder på at den posttoniske stavelses coda kan have indflydelse på stødet i den betonedede stavelse, idet tostavellesord med posttonisk *-el*, *-en*, *-er* er mere tilbøjelige til at have stød hvis stavelsen lukkes af en obstruent som i *cin'ders* og *o'berst*.

I sammensætningerne bevares stød og længde relativt hyppigere i udlydende vokaler end i materialet som helhed (45% over for 20%). Der synes at være en tendens til at undgå ultrakorte betonedede ordfinale stavelsesrim bestående alene af en kort vokal uden coda til fordel for enten lukkede stavelser eller lange vokaler der med deres stødbasis må have stød.

Jeg understreger at de tendenser jeg finder i materialet, netop er tilbøjeligheder snarere end kategoriske forskelle mellem forskellige grupperinger af ord. Men som sådan er de oplagte emner for ukomplicerede empiriske undersøgelser af i hvilken grad tendenserne er produktive i moderne standard dansk. Vil nye/konstruerede tostavellesord med *-el*, *-en*, *-er* i den posttoniske stavelse have stød? Det vil i givet fald være i overensstemmelse med resultaterne af et lyttforsøg hvor Annika Høeg (2025) fandt at »the participants prefer pronunciations with stød more often than pronunciations without stød in nonce words ending in *-el* and *-er*«. Har alle nye/konstruerede proparoxotyne ord stød – og med såvel som uden prætoniske stavelser? Vil alle nye/konstruerede enstavelsesord tabe stødet i forled? Vil nye/konstruerede enstavelsesord med kort vokal og en sonorant konsonant i coda have stød? Eller enstavelsesord med *r* fulgt af *p*, *t*, *k*, *f*, *s*? Et mere udfordrende spørgsmål er den potentielle differentiering af

segmental tyngde i stavelser med stødbasis der gør de tungeste stavelser mere resistente over for stødtab.

Digitale ressourcer

DDO: Den Danske Ordbog – ordnet.dk

ODS: Ordbog over det danske Sprog – ordnet.dk

RO: Retskrivningsordbogen – ro.dsn.dk

Hjertelig tak til

Hans Basbøll, Christian Becker-Christensen og Birgit Hutter for værdifulde kommentarer til manuskriptet og i særdeleshed til Annika Høeg for at have stillet sit materiale og sine resultater til rådighed for mig. Tak også til den anonyme bedømmer for lange indsigtfulde kommentarer som medførte væsentlige tilføjelser til manuskriptet.

Litteratur

Basbøll, Hans: *The Phonology of Danish*. Oxford 2005.

Basbøll, Hans: Stød, diachrony and the Non-Stød Model, i: *North-Western European Language Evolution (NOWELE)* 54/55, s. 147–189. Amsterdam 2008. DOI: 10.1075/nowele.54-55.05bas.

Basbøll, Hans: Danish stød as evidence for grammaticalization of suffixal positions in word structure, i: *Acta Linguistica Hafniensia* 46:2, s. 137–158. København 2014.

Basbøll, Hans: Anmeldelse af Stød in Danish proper names – in standard Danish pronunciation. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab – The Royal Danish Academy of Sciences and Letters. *Scientia Danica. Series H. Humanistica*. 8. vol 24. 2024. 73 p. i: *Phonetica* (online 22.05.2025). Berlin 2025a. DOI: 10.1515/phon-2025-0020.

Basbøll, Hans: Prosodic complexity and mora counting in North Germanic, i: Stephen Laker, Carla Falluomini, Steffen Krogh, Robert Nedoma & Michael Schulte (udg.) *Germanic Interrelations: Studies in memory of Hans Frede Nielsen* [NOWELE Supplement Series 34], s. 50–71. Amsterdam 2025b. DOI: 10.1075/nss.34.03bas.

Brink, Lars, Jørn Lund, Steffen Heger & Jens Normann Jørgensen. *Den Store Danske Udtaleordbog*. København 1991.

Fischer-Jørgensen, Eli: *Trends in Phonological Theory*. København 1975, 1995.

- Fischer-Jørgensen, Eli: A phonetic study of the stød in standard Danish, i: Annual Report of the Institute of Phonetics. University of Copenhagen 21, s. 55–265. København 1987. DOI: 10.7146/aripuc.v21i.131884.
- Fischer-Jørgensen, Eli: Phonetic analysis of the stød in Danish. Turku 1989a.
- Fischer-Jørgensen, Eli: Phonetic analysis of the stød in standard Danish, i: *Phonetica* 46:1, s. 1–59. Basel 1989b. DOI: 10.1159/000261828.
- Goldshtein, Yonatan: Outline of a Prosodic Theory of Stød. Aarhus 2023.
- Goldshtein, Yonatan: Danish Stød in Compounds: A Stratal Match Theory, i: *Catalan Journal of Linguistics* 24:1, s. 117–159. Barcelona 2025. DOI: 10.5565/rev/catjl.466.
- Grønnum, Nina: *Fonetik og Fonologi, Almen og Dansk*. København 1998.
- Grønnum, Nina: *Fonetik og Fonologi, Almen og Dansk*, 2. udg. København 2001.
- Grønnum, Nina: *Fonetik og Fonologi, Almen og Dansk*, 3. udg. København 2005.
- Grønnum, Nina: Three quarters of a century of phonetic research on common Danish stød, i: *Nordic Journal of Linguistics*, s. 1–32. Cambridge 2022. DOI: 10.1017/S0332586522000178.
- Grønnum, Nina: Stød in Danish proper names – in standard Danish pronunciation = *Scientia Danica · Series H · Humanistica · 8 · vol. 24*. København 2024. http://publ.royalacademy.dk/backend/web/uploads/2025-09-03/SDH8_24_00_00_2024_6581.pdf.
- Grønnum, Nina & Hans Basbøll: Danish stød – towards simpler structural principles? i: Oliver Niebuhr (udg.) *Understanding prosody – the role of context, function, and communication*, s. 27–46. Berlin 2012.
- Grønnum, Nina, Nicolai Pharao & Hans Basbøll. Stød in unexpected morphological contexts in Standard Danish: An experimental approach to sound change in progress, i: *Nordic Journal of Linguistics* 43:2, s. 147–180. Amsterdam 2020. DOI: 10.1017/S0332586520000074.
- Hansen, Aage: *Stødet i dansk*. København 1943.
- Heger, Steffen: *Sprog & Lyd. Elementær dansk fonetik*. København 1981.
- Høeg, Annika: Stød and stress location in Danish: A nonce word study, i: *Nordic Journal of Linguistics*. Online februar 2024, s. 1–20. DOI: 10.1017/S0332586524000155.
- Høeg, Annika: The influence of the post-tonic syllables *-en*, *-el* and *-er* on stød in Danish prooxytones. *FiNo (Fonologi i Norden)* 2025, Abstract Booklet, s. 4.

